

# SAVAŞ VE TARİH

**Mustafa SAFRAN\***

**Özgür AKTAŞ\*\***

## Özet

Tarih yazımında ve öğretiminde savaşlar ağırlıklı bir role sahiptir. Bu nedenle savaşların tarih eğitimindeki yeri ve önemi çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Savaşların tarih eğitimiinde baskın olması yüzünden sosyal ve ekonomik konuların eksik kaldığını bu nedenle tarihin sevimsiz ve sıkıcı bir alan olduğunu ifade eden görüşler vardır. Bu görüşler doğrultusunda savaşların anlatımının barış dolu bir dünyaya zarar verdiği fikri de dile getirilmiştir.

Literatürdeki bilgileri değerlendirdiğimizde savaşların tarih eğitimindeki yerinin nasıl olması gerektiği tartışmaları 20. yüzyılın başına kadar gittiği görülmektedir. Söz konusu tartışmalarda savaşların tarih derslerinden çıkarılması gerektiği görüşü dahi savunulmuştur. Savaşların tarih eğitiminden çıkarılmasına yönelik girişimler ise, öğrencilerin ve toplumun gözünde tarih dersinin öneminin azalması ve dersin sıkıcı hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, savaşların tarih kitaplarından çıkarılması ya da tarih kitaplarındaki oranının azaltılması barışa katkı sağlamamıştır. O nedenle gelecek kuşaklara barış fikrini aşılamak için savaşların tarih ders kitaplarından çıkarılması uygun bir çözüm yolu olmamıştır. Dolayısıyla savaşların anlatımıyla ilgili yöntemleri gözden geçirmek icap etmiştir. Bu çalışmada, tarih eğitiminde savaş olgusunun yeriyle ilgili tartışmalar kronolojik ve analitik bakış açısıyla değerlendirilecektir.

**Anahtar Sözcükler:** Tarih, tarih eğitimi, savaş, savaşların öğretimi, nesnellik.

## Amaç

Bu çalışmanın amacı savaşların tarih bilimi içerisindeki yerini ve önemini irdelemek, savaşların tarih derslerinden çıkarılmasının barışa katkı sağlayıp sağlamayacağına ilişkin tartışmaları değerlendirmektir.

## Yöntem

Çalışma literatür taraması yöntemine dayanmaktadır. Literatür taraması, belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalarda elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesidir. Bilimsel araştırma türleri üç grupta da değerlendirilebilir. Tarihsel araştırma, betimleyici araştırma ve deneysel araştırma. Bu çalışma tarihsel araştırma türü içerisinde değerlendirilebilir. Tarihsel araştırma; geçmişteki çalışmalardan yararlanılarak bulunan bilgiler ışığında günümüzdeki ve gelecekteki eğitim alanındaki gelişmeleri anlamaya çalışma amacını güder (Ekiz, 2009: 22). Bu çalışmada da literatürden elde edilen bilgilerle günümüzde ve gelecekte savaş olgusunun tarih bilimi içerisindeki yeri tartışılacaktır.

\* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD

\*\* Dr. Özgür AKTAŞ, Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi

## Giriş

Auguste Comte'nin mezar anıtında *"İnsanlık yaşayanlardan daha çok ölülerden oluşur"* yazmaktadır. Savaş olgusu, bu iddiayı doğrudan desteklemesi için yeterlidir. Çünkü insanlığın tarihi kadar eski olan savaşlar milyonlarca insanın hayatına mal olmuştur. İnsanlık savaşlardan ders çıkarmak için acaba daha ne kadar hafa yapacak; daha ne kadar felaket yaşayacak? Bu anlamda tarih, savaşların acımasızlığını göstermek için insanlığa evrensel bir reçetedir (Mantoux, 191: 13). Mantoux'un ümidine rağmen tarih de savaşları önlemede başarısız kalmıştır. Belki de insanoğlu savaşı ne kadar yaşarsa yaşasın savaşların ders çıkaramayacak ve bu olgu insanoğlu var olduğu müddetçe sürüp gidecektir.

Bir tarih terimi olarak "savaş" hakkında farklı tanımlar yapılmıştır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, savaşı şöyle tanımlar: *"Bir toplumun başka bir topluma, isteğini benimsetme amacıyla tüm olanakları ve güçleriyle yaptığı düzenli saldırıdır. İki ya da daha çok devletin, istediklerini kabul ettirmek ya da başkasının isteklerine boyun eğmemek amacıyla, birbiriyle diplomatik ilişkilerini keserek silahlı güçlerle vuruşmalarıdır. Başka toplumları, kümeleleri sömürmek için ya da onların sömürsünden kurtulmak için insan toplumlarının, kümelelerinin giriştikleri silahlı kavgadır"* (Tdk.gov.tr). Bir başka tanıma göre savaş, *"Hasım güçlerin iradesini kırmak ve tarafların kendi iradelerini hâkim kılmak için kullandıkları örgütlü şiddettir."* (Akad, 2011: 9). Shakespare ise savaşları ve çatışmaları, iyilerin kötülere karşı mücadele ettiği bir oyun olarak tanımlamıştır (Page, 2000: 444).

Clausewitz'e göre savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır (Clausewitz, 1984: 35). Clausewitz, savaşın sanat ve bilim niteliğini de tartışarak *"Savaş ne sanattır ne bilimdir; toplumsal yaşamın bir bölümüdür. Büyük çıkarların kanla çözümlenen bir çatışmasıdır"* sonucuna varır (Clausewitz, 1985: 109). Ünlü Fransız hukukçusu Louis Erasme Le Fur ise savaşı şöyle tanımlamıştır. *"Harp iki veya daha fazla devletin giriştiği ve devletlerden en az birinin istediği veya uluslararası kuruluşların bir veya daha fazla devlete karşı tertip ettiği silahlı mücadeledir"* (Bayat, 1932: 74). Aynı zamanda savaş pişmanlık veren bir gerekliliktir (Burns, Delisle, 1933: 673). Savaş en basit tanımıyla, iyi belirlenmiş amaçların elde edilebilmesi için tarafların birbirlerine karşı güç ve şiddet kullanma halidir (Akad, 2010: 19). İbn Haldun, savaş ve öldürüşlerin, kavimlerin yer yüzünde ortaya çıkışından ve Tanrının insanları yaratışından beri devam ettiğini ve savaşların dört nedeni olduğunu belirtmiştir. Buna göre birinci neden öç alma duygusu, ikinci neden düşmanlık, üçüncü neden Tanrı'ya ve dine hizmet düşüncesi, dördüncü neden ise devletlerin kendilerine karşı isyan edenlere ve hükümete itaat etmeyenlere karşı yaptıkları savunma eylemidir (Haldun, 1989: 38). İbn Haldun'un görüşlerinin dışında savaşların birçok nedeni daha vardır. Wright, savaşın nedenlerinin çok çeşitli olduğunu belirtmiş ve bunlar başlık altında sınıflandırmaya çalışmıştır. Bunlar teknoloji, hukuk, sosyopolitik örgütlenme ve kültürel değerlerdir. Kalevi J Holsti ise savaşların nedenlerinin zamana göre değişeceğini belirtmiştir. Holsti'ye göre toprak, dindashları korumak, ulusal kurtuluş, birleşme, sömürgecilik, müttefiklere destek, bölgesel hâkimiyet, anlaşma şartlarını kabul ettirme, ticareti koruma gibi pek çok faktör savaşın nedeni olabilir (Yalçınkaya, 2008: 68). Savaşların nedeni olarak emperyalist emeller ve yüksek kâr getiren silah sanayinin savaşları körüklemesi de olabilir. Bunun yanında yayılcı emelleri ilke hâline getiren ülke liderleri de savaşa yol açabilir (Uşaklı, 2008: 30). Günümüzde ise enerji kaynaklara sahip olma savaşların en önemli nedenleri arasındadır. Ayrıca etnik ve dini nedenler dolayısıyla da iç savaşlar yaşanabilmektedir. 21. Yüzyılda yaşanan savaşlar uluslar arasında sınırlı savaşlar ve etnik çatışmalar niteliğindeki devlet içi savaşlardır (Yılmaz, 2010: 3). Birleşmiş Milletlerin ilk barışı koruma operasyonu 1948 yılında Arap ve İsrail anlaşmazlığı için Filistin'de gerçekleştirilmiştir. 2010 yılı Haziran ayına kadar BM barışı koruma operasyonlarının sayısı altmış dörde yükselmiştir. Barışı koruma operasyonlarının yaklaşık üçte biri Afrika'da kalanı Latin Amerika, Asya- Pasifik, Avrupa ve Ortadoğu'da gerçekleştirilmiştir. Afrika'daki iç savaşlar ve Komünist sistemin çökmesinden sonra bu coğrafyada yapılan savaşlar 20. Yüzyılın sonlarında yaygın olan savaş kategorisi içerisinde. Bu iç savaşların etkileri doğrudan ve dolaylı olarak da günümüzde devam etmektedir (Akad, 2011: 46).

İnsanlığa çok büyük acılar yaşatan savaşların nedenleri hakkında Rus yazar Tolstoy, iç dünyasında mantıklı bir cevap bulamamıştır. Tolstoy, Napolyon'un Rusya kuşatması sırasında beş yüz bin kişinin ölmesine yol açan savaşın nedenini uzun süre düşünmüş ve sonuçta şu kanaate varmıştır:

*"Dünyanın yaratılışından beri öldürmenin fiziksel ve ahlaki açıdan kötü olduğu bilindiği hâlde, neden milyonlarca insan birbirini öldürdü? Demek bu o kadar kaçınılmaz bir şekilde zorunluydu ki bunu yapan insanlar, arıların sonbaharda birbirlerini yok ederek yerine getirdiği, erkek hayvanların birbirlerini yok etmesine yol açan, doğaya ait zoolojik yasayı uygulamış oluyorlardı. Bu korkunç soruya başka bir cevap verilemez"* (Tolstoy, 2010: 28).

Savaşın "savunma" boyutuna önem veren Mustafa Kemal'e göre vatan savunması çok yüce bir vazifedir. O, savaşların da ancak insanların ülkesini korumak zorunda kaldığı zaman haklılık taşıdığını belirtir: *"Mutlaka şu veya bu sebepler için milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zorunlu ve hayati olmalı, gerçek kanaatim şudur: Milleti harbe götürürünce vicdanında azap duymamalıyım. "Öldüreceğiz" diyenlere karşı "Ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Ama milletin hayatı tehlikeye düşmedikçe harp bir cinayettir"* (Atatürk, 1983: 223).

### Savaşların Tarih Üzerindeki Etkisi

Tarih ile savaş ilişkisi insanlığın başlangıcından beri beraber yürümektedir. Russell'a göre (1984) tarih ancak savaşlarıyla birlikte öğretilir. Tarih eğitiminde savaşın sebepleri, türleri, sonuçları ve savaşın kendisi vardır. Zira, savaş sadece iki ordunun mücadelesi değil; iki ulusun mücadelesidir. Savaşta kahramanlar, komutanlar, askerler ve halk vardır. Buna ek olarak strateji, silah, teknoloji, taktik, zaman-mekân becerisi, psikoloji bilgisi vardır. Dolayısıyla savaşlar etkili ve yaratıcı tarih eğitimi için en önemli olan konulardır. Öğrenciler savaş öğretimi sayesinde tarih öğrenmeye daha fazla ilgi göstermektedirler (Oruç, 2002: 10). Barton ve Levstik'in ABD'de ilköğretim öğrencileri ile yaptıkları çalışmada öğrenciler, savaşların önemine vurgu yapmışlardır. Öğrencilere göre savaşları öğrenmek önemlidir. Çünkü insanlar savaşlardan ders çıkarmakta ve bunun sonucunda savaşlarda yaptıkları hatalara bir daha düşmemektedirler (Barton ve Levstik, 2008: 250).

Dünya bilim kurumlarında savaş konu alan bölüm, enstitü ve kitaplıkların sayısı oldukça fazladır. Tarih; savaşlara geniş açıdan bakmayı, onları sosyoekonomik, psikolojik ve daha başka perspektiflerle irdelemeyi öğretmiştir (Özbaran, 2003: 223). Savaşlar insanlık tarihinde önemli bir role sahiptir, az yada çok tarih bilimi ile uğraşanlar bu gerçeği asla inkâr edemezler. Fetihlerin insanoğlunun tarihindeki önemine en önemli şahit tarihin ta kendisidir (Arsal, 1931: 350). Savaş tarihi çalışmaya karşı isteksiz, hatta karşı olanlar bulunabilir. Bazı tarih öğretmenleri ve öğrenciler tarafından savaşlar ahlaki açıdan kötü, aptalca, değersiz, modern insanın yaşamında hoş olmayan bir faaliyet olarak nitelenmiştir (Falls, 1990: 10). Hatta savaşların tarih ders kitaplarından çıkarılması ya da tarih ders kitaplarındaki oranının azaltılması gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur. Bu görüşlere göre ekonomi, savaşların belirleyicisidir. Fakat şunu eklemek gerekir ki ekonomik tarihin, siyasi tarih karşısında güç kazanmaya başlaması savaşların önemini azaltmaz. Savaşın politika ile ilişkisi olduğu kadar ekonomi ile de ilişkisi vardır. Ekonomik faktörlerin savaşların başlamasında etkisi bulunduğu gibi, savaşlar da ekonomiyi bir şekilde etkilemiştir. Bunun yanında savaşların insanî değerler ve ulusal eğitim üzerindeki etkisi ile savaşların öneminin tarihçiler tarafından ihmal edildiği görüşünü savunanlar da mevcuttur. Oruç 2006 yılında yaptığı çalışmasında, Ankara ilinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin, savaşların ders kitaplarındaki ağırlıklı yerinin korunması gerektiği fikrini savunduklarını ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç ise, savaş olgusunun insanlık için bir gerçek oluşudur. Bu bakımdan savaş tarihini incelemek, savaşlarla ilgili araştırmalar yapmak önemli bir bilimsel faaliyettir. Bu disiplin savaş severlikle bir tutulmamalıdır (Turhal, 2011: 113).

Tarih boyunca eğitim ile savaşlar arasında da sıkı bir bağ olmuştur. Modern savaşlardan sonra, savaşa giden bir ulusun savaştan sonra yaptığı zorunlu işlerden birisi genel eğitim programında reform yapmak olmuştur (Dewey, 1918: 1). Osmanlı Devleti bu görüşün en iyi örneğidir. Osmanlı Devleti'nin 1699 yılında yaptığı Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri karşısında üstünlüğüne son vermiştir. 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması ise, imparatorluğun eski örgütlerini diriltmeyi öğütleyen ıslahat fikirlerinin reddedilerek yerine, savaşlarda yenilmeye başladığı Batı devletlerinin eğitim yöntemlerini uygulamaya başlaması gerçeğini hatırlatmıştır. Cevdet Paşa'nın deyişiyle Osmanlı Devleti'nin savaş meydanlarında aldığı yenilgiler, devlet adamlarının uyanmalarına neden olmuştur (Berkes, 1975: 42,87).

16. ve 17. yüzyılda, İngiliz eğitim sistemi kiliselerin yönetimindeydi ve dini bir karakter göstermekteydi. Fakat İngiliz iç savaşı, eğitimi dinsel olmaktan çıkararak ulusal bir karakter kazandırdı (Dewey, 1918: 1). 17. yüzyıldan sonra başlayan din savaşları ve Alman-Fransız savaşları Avrupa'nın eğitim sisteminde önemli değişimlere neden olmuştur. Almanya'nın Napolyon orduları karşısında başarısız olması, bu devletin eğitim sisteminin ülkeye özgürlük getirecek temeller üzerine kurulması sonucunu doğurmuştur. Nitekim Almanya'nın eğitim sisteminde yaptığı yeniliklerin meyesi, Fransa ile yapılan savaşta toplanmıştır. 1870 yılında Avrupa'da konuşulan konu, Fransa'nın Alman orduları tarafından değil, Alman öğretmenleri tarafından yenilgiye uğratıldığı şeklindeydi. Alman öğretmenler XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, güçlü bir Almanya vurgusu yapmaya başlamışlardı. Almanya milli birliğini tamamlamadan önce Alman öğretmenler, tüm ulusu birleştirmek, Habsburgları ülkeden atmak, Fransa'yı yenmek ve Alsas-Loreni Fransa'dan almak hedeflerini tarih derslerine yerleştirmişti (Akçura, 1932: 606). Almanya karşısında alınan mağlubiyet üzerine Fransa da 1870 yılından sonra eğitim sisteminde değişime gitti. Alman savaşından sonra, Fransa ilköğretim okullarında vatandaşın görevleri ve insan haklarıyla ilgili dersler verilmeye başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanların militarist eğitim sistemi Avrupa kıtasını aşmış Amerikan eğitimcilerini de etkilemeyi başarmıştı. Artık Amerikan eğitim sisteminde disiplin ve itaate vurgu yapılmaya başlanmıştı (Dewey, 1918: 3).

Headlam (1918) Fransa'nın Almanya ile yapılan savaşlardan sonra genel eğitim sisteminin yanında, tarih eğitimi sisteminde de değişikliğe gittiğini belirtmiştir. Bu kez bazı okullar tarih eğitim sisteminde ulusal görüş ve duygulara yer vermek yerine; barışı korumak düşüncesiyle savaş konularını müfredatlarına almamaya başlamışlardı. Fransa, müfredatında savaş konularını azaltmak için yoğun çaba harcamıştı. 1902 yılında XIV. Louis ve Napolyon dönemini okulların son yıllarına koyarak diğer savaş konularından uzak kalmaya çalıştılar. Bu şekilde, sosyal ve ekonomik konulara da fazla yer verebileceklerdi; fakat düşünülen bu çözüm hiçbir işe yaramadı (Headlam, 1918: 18). Birinci Dünya Savaşı öncesinde tarih dersinin okullarda önemi azalmaya başlamıştı. Fakat Almanya ile yapılan savaş Avrupalı öğrencilerde Avrupalılık bilincini geliştirdi. Savaştan önce tarih önemsiz görülmekteydi. *Tarih öğretmeni adeta çölde öten bir baykuş gibiydi.* Fransada genellikle fen bilimleri ile ilgileniliyor, insani bilimler önemsiz sayılıyordu Fakat savaş ile birlikte tarih öğretmenlerinin ve öğrencilerinin değerini hem genç hem de yaşlı kuşaklar anlamış oldular (Mantoux, 1918: 23).

1900 ile 1903 yılları arasında Fransa'da öğrenci olan Yusuf Akçura ise Fransız tarih eğitiminde meydana gelen değişime şahit olmuştur. Akçura, Headlam'ın görüşlerinin tersi yönünde fikir beyan etmiştir. Akçura'ya göre Fransa, savaşların tarih programlarındaki yerini azaltıp ekonomik konularına daha fazla yer vermeyi düşünmüyordu. Fransa'nın amacı, hem askeri hem de ekonomik olarak parlak dönemine dikkat çekip öğrencilere bu günlere geri dönme hedefini göstermekti (Akçura, 1932: 606). Fransa tarih programının oluşmasında Ernest Lavisse'nin büyük etkisi vardır. Lavisse 1870-1871 Savaşı'ndan sonra Almanya'ya giderek Prusya tarihi ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Lavisse izlenimlerinde, Alman okullarında öğrencilerin vatan ve millet sevgisi ile yetiştiğinden, Fransız öğrencilerin de bu yolu izlemesi gerektiğinden

bahsetmiştir (Mitard, Aktaran Akçura, 1932: 606). Lavisseye göre Fransız gençleri Fransa'yı birleştirecek ve Fransa'ya zafer kazandıracak kudrete sahiptir. Lavisseye, *"Büyük harpte ölenlerin dirilere vermiş oldukları muazzam dersin heba olmamasını"* genç nesillere aktarmanın en büyük ideali olduğunu söylemiştir (Altunay, 1932: 28).

Osmanlı Devleti'ndeki Türkçü tarih anlayışının güç kazanmaya başlaması da yine savaşlar nedeniyle. I. Balkan Savaşı sonucunda 1912 yılında Trablusgarp'ın elden çıkması, Balkanlarda elde kalan toprakların büyük bölümünün kaybedilmesi, ülkenin geleceğinin Türklere bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Artık tarih dersleri genç kuşaklara Osmanlılık değil Türkçülük görüşü aşılayacaktı (Kaymaz, 1977: 440).

Tarihin ilk çağlarından beri savaşlar edebiyatımıza, sanatımıza, mimarimize etki etmiştir. Falls'ın belirttiği gibi, bugün kullandığımız birçok kelime savaşların fabrikasında dokunmuştur. Materyallerimiz, sosyal yaşamımız, alışkanlıklarımız, endüstrimiz, ticaretimiz ve karakterlerimiz savaşların sonuçlarından etkilenmiştir. En değerli varlığımız olan çocuklarımıza bile savaşlarla ilgili olan isimleri vermekteyiz. Yani yaşamda dair pek çok unsur savaşların mirasıdır (Falls, 1990: 7). Savaşlar tarihte, sanatta, dilde, ekonomi ve diğer alanlarda müfredat değişimine neden olmuştur. Savaşlar okullardaki karakter eğitimini şekillendirirler, kamuoyunun fikirlerini yönlendirirler (Carr, Mallam, 1943: 13).

Savaşların kısa süreli etkilerine yoğunlaşmaktan çok, uzun süreli etkilerini de görmek gerekmektedir. Batı Roma İmparatorluğunun gücünü yitirmesi Hunların Batı Avrupa'ya ilerlemesi yüzündendir. Bugünkü Fransa, hem Gallya'nın zaptedilmesi hem de Frankların ilerlemesinin sonucudur. Bugünkü İngiltere'nin kültür ve hukuk sistemi Anglo-Saksonlarla, Normanların istilası nedeniyle. Moğolların istilası olmazsa Slavlar bugün Almanlaşmış olabilirlerdi. Selçuklu akınlarını siyasi ve askeri olarak kısa süreli etkileriyle değerlendirmek yerine; Yakın Doğu'nun Türkleşmesi, İslam medeniyetinin ve Müslüman kavimlerinin tarihin yeni bir safhasında yerini alması, Akdeniz Havzası ve Avrupa'da doğurduğu neticelere bakmak gerekmektedir (Turan, 1950: 223). Selçuklu fetihleri olmasaydı bugünkü İslâm dünyası farklı bir yapıda olacaktı (Maksudî, 1932: 350). Talas Savaşını, Malazgirt Savaşı'nı, Miryakefelon Savaşı'nı, II. Viyana Kuşatmasını, Kurtuluş Savaşı'nı öğrenicilere anlatmaksızın Türk tarihini öğretmek mümkün görülmemektedir.

### Savaşların Öğretiminde Bilimsellik ve Üslup

Çalışmanın bu bölümüne kadar savaş konusunun tarih eğitimindeki yerini olumlu ve olumsuz yönleriyle tarihsel süreklilik içerisinde tespit edilmiş ve sonuç olarak bu konunun müfredatta yer alıp almamasında değil, bunun aktarılmasında kullanılacak dil ver üslupta olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu bakımdan savaş olgusu anlatılırken ifade, üslup ve yöntem konusunda seçici davranmak zorunludur. Her şeyden önce toplumların değer, inanç ve tutumlarını karalayıcı, küçük düşürücü cümlelerden kaçınılmalıdır (Safran, 2006: 72). Köktürk Devleti dönemindeki yazıtlar, savaşların anlatılması bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Thomsen'in de işaret ettiği gibi, Türk yazıtları, bilhassa sosyal meselelere de temas etmesi bakımından "şu kadar adam öldürdüm, bu kadar kafa kestim ve şu kadar kişiyi esarete sürükledim" diye yaptıkları vahşetle övünen birçok Ön Asya hükümdarlarının yazıtlarından oldukça farklıdır. Türk kağanı, savaşlardan da bahsetmekle beraber *"Ölecek olan milleti diriltip doğrulttum, çıplak kavmi giydirdim, fakir kavmi zengin kıldım, az kavmi çok kıldım."* diyerek şahsından önce milletini düşündüğünü göstermekte ve mücadelesinin haklı nedenini düşmanlık duygularına yer vermeksizin anlatmaktadır (Temir, 1965: 644).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarih ders kitaplarının düzenlenmesi ile ilgili faaliyetleri yürütmek üzere 1919 yılında Cooperation Intellectuelle" komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon UNESCO'nun öncüsü olarak kabul edilmektedir. 1919 yılında beş Kuzey ülkesi tarih ders kitaplarını gözden geçirmek için bir toplantı yapmıştır. George Lapierre bu komisyondaki barış fikrinin şekillenmesini sağlamıştır (Safran ve Ata, 2006: 62) 1926 yılında Lapierre, eyalet liselerinde yer alan savaş tarafı okul kitaplarının kaldırılmasına dair Strasburg Öğretmenler Birliği raporunu



okudu. Bu raporda Lapierre, savaşı öven, dünkü ve yarınki düşman hakkında kindar duygular yayan yirmi tarih kitabı ile seçilmiş parça derlemesinin adını vermiş ve taleplerini üç noktada özetlemişti:

1. Küçük Fransız öğrencilerini her gün, savaş korkularından kurulu müzeye sokan tarih veya okuma kitaplarını artık istemiyoruz.
2. İçinde güvensizlik, aşağılama, kin ve savaş tohumu bulunan değişik kılıklı bir tarih artık istemiyoruz.
3. Kitaplarında gerçeği çarpıtan ve kin duygularını kamçılama gitmiş olan yazarları listeden çıkarıyoruz.

Bu çağrıya yetmiş sekiz bin Fransız öğretmen destek vermişti. Nihayet aradan iki yıl geçer geçmez, söz konusu yirmi altı kitabın piyasadan çekildiği ve yerlerine başkalarının konulduğu görüldü. Fransız Milli Eğitim Bakanı 1932 yılında Cenevre’de toplanan Silahsızlanma Konferansında Fransız ders kitaplarından başka milletlere karşı düşmanca ifadelerin çıkarıldığını gururla söylemiştir. (Schüddekof, 1969:12).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise UNESCO ve Avrupa Konseyi öncülüğünde yürütülen çalışmalarla ders kitaplarından düşmanlık izlerini silme, barışçı bir tarih anlatımı hedefi güdülmüştür. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Alman tarih eğitimi profesörü Georg-Eckert ders kitaplarından düşmanlık içeren ifadelerin çıkarılması için büyük çaba harcamıştır. Eckert’in ölümünden sonra kendi adına kurulan enstitü tarih eğitiminde barış için çalışmıştır. Fransız-Alman, Polonya- Alman tarih ders kitaplarından düşmanca ifadelerin çıkarılmasında önemli rol oynamıştır. Bu enstitü 1985 yılında UNESCO barış ödülünü almıştır. 1985 yılında İsrail- Filistin tarih ders kitaplarının düzenlenmesiyle ilgili bir proje de başlatmıştır. Türkiye’de UNESCO’nun barışçı tarih yazımı konusundaki tutumuna destek vermiştir. Hasan Ali Yücel, Afet İnan, Hilmi Ziya Ülken ve İbrahim Kafesoğlu gibi eğitimciler, UNESCO’nun konferanslarında yer almışlardır (Safran ve Ata, 2006: 63). UNESCO 1974 yılında uluslararası hoşgörü, iş birliği ve barış eğitimi ile ilgili tavsiye kararı almıştır ( Sokolova ve Ivanian, 1880: 27). Günümüzde ise UNESCO barış eğitimi programının sadece tarih programlarına değil, tüm eğitim programına eklenmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Özellikle iç savaş yaşamış ve iç çatışmaların devam ettiği Eritre, Somali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ruanda, Burundi gibi ülkelerde UNESCO’nun barış eğitimi programları devam etmektedir. Bu programlar savaşların yaralarının sarılması, düşmanlıkların azaltılması, barışı sağlama ve koruma amacı gütmektedir (Lethoko, 2001: 14). Bugün tarih ders kitaplarında savaşların yarattığı düşmanca ifadelerle mücadelede ve barışa katkı sağlamada UNESCO, Georg- Eckert Enstitüsü, Euroclio ve Avrupa Konseyi önemli rol oynamaktadır (Toplumsal Tarih, 2002: 65). Barış için katkı sağlayan diğer bir faktör ise Nobel ödülüdür. Her yıl Alfred Nobel’in ölüm tarihi olan 10 Aralıkta verilen ödül fizik, kimya, tıp veya fizyoloji, edebiyat ve barışa hizmet olmak üzere beş dalda verilmektedir. Nobel Barış Ödülü; Norveç Parlamentosu tarafından seçilen beş kişilik bir komisyon tarafından verilmektedir (Bilgiç, 2012: 263).

Savaş konusunun anlatımında bilimsel bir dil kullanılmalıdır. Tolstoy’a göre Fransa’nın Rusya’yı kuşatması ne Napeleon’un savaşçı ruhu ne de İmparator Aleksandr Pavloviç’in yurtseverliği ile açıklanabilir; o halde bu eylemin açıklaması, o dönemde devletlerin çıkarları ve devrin şartlarının izahıyla mümkündür. Savaşların nedenini tek bir gerekçeye bağlamak -örneğin Roma İmparatorluğunun çökmesinin nedenlerini birtakım barbarların halklarını batıya yönlendirmesine ya da belli bir Roma imparatorunun devletini beceriksizce yönetmesine indirgemek- dev gibi aşılmaz bir dağın son işçinin ona son kazma darbesini indirdiği için çöktüğünü söylemek kadar saçmadır (Tolstoy, 2010: 27). Dance’nin, savaşları şahsileştirme hatasına düşüldüğü yönündeki tespiti de önemlidir. Zira savaşlar çoğunlukla yöneticilerin ya da hanedanların kişisel ihtiraslarına bağlanır (Dance, 1969: 95; Falls, 1990: 13). Siyasi tarih, ekonomik tarih ve askeri tarih birarada değerlendirilmelidir (MacPail, 1941: 634; Özbaran, 2003: 226). Eski silahların etkisi, savaş alanlarında incelemeler, iletişim

ve destek metotları, kuşatılan savaş alanlarının değerlendirilmesi ve savaş sahneleri insanlara geniş perspektifler kazandırabilir (Falls, 1990: 13). Öğrenciler savaşları öğrenirken, genellikle müfredata girmeyen küçük ülkeleri bile öğrenebilme imkanı bulurlar (MacPail, 1941: 634). Savaş dönemlerinde bilimsel faaliyetler de genellikle bir memleketin saldırı ve savunma sistemi üzerine yoğunlaşmaktadır. 20. yüzyıldaki iki dünya savaşı, bir ülkenin savunmasının o ülkenin bilimsel disiplinlerini en iyi tarzda kullanabilmesine bağlı olduğunu göstermiştir (Aydın, 2003: 25).

### Savaş Öğretimi ve Nesnellik

Eski Çekoslovakya devletinin logusunda “*Gerçek, her şeyden önce gelir*” yazmaktaydı (McCPhail, 1941: 635). Bu söz tarih eğitiminin nesnel olmasının önemini açıkça göstermektedir. Nesnellik kişileri, nesneleri, yazarın kişiliğinden bağımsız olarak, kendi öz nitelikleriyle yansıtan anlatım özelliğidir (tdk. gov.tr). Tarih biliminin pek çok işlevi vardır fakat en önemli kanunu gerçektir, yani hakikate ulaşma çabasıdır.

Tarih derslerinden savaşları çıkarmak, yeryüzünde savaşların olduğu gerçeğini değiştirmez. Fransızların 1902’deki deneyimi bu durumu açıkça göstermektedir. Bu, kendisini saklamak isteyen deve kuşunun, başını kuma gömmesine benzetmektedir (Headlam, 1918: 18). Savaşları görmezden gelmeyi sadece insanların kendini kandırması olarak değerlendiren diğer bir isim de Sir Charles Oman’dır. Oman “*Bir kimse savaşı sevmeyebilir, tıpkı hastalığı sevmeyişi gibi. Ancak onun incelenmesini gerekli görenleri kinamak, kanseri veya tüberkülozu sevmeyen bir kimse için yapılması gereken tıbbi tetkikleri, sırf bu nedenden dolayı azaltmaktan daha az anlamsız değildir*” (Aktaran: Oruç, 2002: 27). Biz gerçekleri görmek istemezsek de onlar apaçık ortadadır. “*Savaş ve antlaşmalar tarihin bütünü değildir; fakat onlar görmezlikten gelinerek de tarih yazmak imkânsızdır*” (Headlam, 1918: 18). İnsanlık için gelecekte ne umulursa umulsun, haklı olan değerler yüceltilmelidir. Ülkemizi çok sevsek de yanlış olan şeyleri yüceltmek, doğruları çarpıtmak yanlıştır. Çocuklar doğru bilgi aktardığımız konusunda bizlere güvenmelidir. Ülkemizi doğruları ve yanlışları ile beraber sevmeliyiz (Mantoux, 1918: 17).

Tarih bizim ve atalarımızın sadece başarılarını değil; aynı zamanda başarısızlıklarını da gösterir (Headlam, 1918: 10). Tolstoy, Napoleon’un Rusya seferini anlatırken başarısızlıklardan ve felaketlerden bahsetmeden, Bonaparte Fransa’sı ile yapılan savaştaki başarıyı yazmanın vicdanını rahatsız ettiğini belirterek, zaferler kadar yenilgileri de yazmanın bir vicdan borcu olduğunu dile getirmiştir. Tolstoy, Rus zaferinin bir rastlantı değil, halkın ve ordunun karakterine dayanan bir sonuç olduğunu görüşmesini istemiş ve bunun gelecek kuşaklara sıkıntılı anılarını anlatılması gerektiğini savunmuştur (Tolstoy, 2010: 15). Alman Başbakan Yardımcısı Helmut Schmidt de geçmişteki hataların kabul edilmesinin ulusal bütünlüğe zarar vermeyeceğini ileri sürmüştür (Lin-Zhao-Ogawa-Hoge-Kim, 2009: 229). Nitekim Mustafa Kemal Atatürk’ün, 1934 yılında Ankara’da öğrencilerin savaş oyununu Yıldırım Bayezid’in zaferiyle bitirmelelerine itiraz ederek, “*Çocuklar tarihin gerçeklerini değiştiremezsiniz, Ankara Savaşı’nda yenen Timurkeng, yenilen ise Bayezid’dir. Yapacağınız şey gerçeği kabul etmek ve ders çıkarmaktır.*” şeklinde tepki göstermesi, bu yaklaşımın ürünüdür (Aktaran: Turhal, 2011: 119).

### Vatanseverlik Kavramı ve Barışçı Tarih Öğretimi

Yapılan araştırmalar, savaşların sonuçlarının eğitim sistemine etkilerini ortaya koymuştur. Bir toplum, çocuklarını sadece centilmen, beyefendi olarak değil aynı zamanda topluma yararlı ve entelektüel bireyler olarak da yetiştirmelidir (Green, 1937: 84). Eğitimin en büyük amacı vatandaş yetiştirmektir. Fakat tarih bilgisi olmadan da vatandaş yetiştirilemez. Bu noktada savaşların nasıl anlatılacağı tekrar gündeme gelmektedir. Savaş öğretiminde önemli bir konu ise vatanseverlik ve kahramanlık kavramları ile ilişkilidir (Mantoux, 1918: 18).

Vatanseverlik konularının öğretiminde karşımıza ikilemlerin çıkacağını bilmemiz gerekir. Tarihsel gerçekler, vatanseverliği anlatan tarihsel metinler mi olmalı yoksa tarih sürekli vatanseverlik inancı mı aşılmalı? İkinci görüşün geçerli olmadığı

ğı Fransızların uygulamalarında görülmüştür. Almanların ikinci kademedeki okulları ise aşırı milliyetçiliğin kölesi olma hatasına düşmüşlerdir. Bu arada şunu da eklemek gerekir ki, aşırı milliyetçilik vatanseverlik anlamına gelmez (Mantoux, 1918: 17).

Romancı ve eleştirmen George Orwell vatanseverliği, dünyanın en iyisi olduğuna inanılan özel bir yere ve özel bir yaşam biçimine bağlı olmak, fakat başka insanlara karşı güç kullanma isteği duymamak, şeklinde tanımlar (Orwell; Aktaran: Volkan, 2005: 39). Westheimer (2009) ise vatanseverliği ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi olumlu bulduğu *demokratik vatanseverlik*, ikincisi ise olumsuz kabul ettiği *otoriter vatanseverlik*dir. Vatanseverlikle milliyetçilik sık sık özdeşleştirilmektedir. Milliyetçilik insanlığın ilerlemesi amacıyla kullanılabileceği gibi tarihin bazı dönemlerinde insanlığın felaketine neden olmuştur. Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçiliğin, ulusların ve devletlerin elinde kin ve nefret aracı olarak kullanıldığı dönemler de yaşanmıştır (Turan, 1950: 214). Osman Turan, milliyetçiliğin insanlığı bölücü değil; bilakis birleştirici yönüne dikkat çeker. Ona göre Birleşmiş Milletler ideali milliyetçilik ve insanlık ideallerini birbirine aykırı sayan, birincisi ikincisi uğruna feda eden bir yolda yürümeme, insanlar arasında birliği bozan etkenleri kaldıran hürriyet ve demokrasi dünyasında milliyetçilik idealini büyük insanlık idealine yardımcı olan bir prensip üzerinden yürümelidir (Turan, 1950: 213). İngiliz deniz savaşçısı Thomas Cochrane'nin dediği gibi, aileye sadakat topluma sadakatle, millete sadakat de insanlığa sadakatle birleştirilmelidir. Geleceğin vatandaşı bir dünya vatandaşı olmalıdır (Aktaran: Bruce ve diğerleri; 2011: 217). Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımla beraber tarih biliminin barışa hizmet etmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu amaç için Milletler Cemiyeti'nin girişimiyle 1919 yılında beş Kuzey Avrupa ülkesi ders kitaplarındaki düşmanca ifadeleri çıkaracakları sözünü verdiler. Böylece barışçı tarih yazımı gündeme geldi. Bu toplantıda alınan kararlara göre milletler tarih kitaplarında birbirlerine karşı kin, nefret ve intikam hisleri oluşturacak fikirleri gelecek nesillere aşılamayacaklardı. Milletler arasındaki çözüm yolunun savaş değil barış olduğu vurgulanacaktı (Aktaran Safran ve Ata, 2006: 62).

Savaşların öğretimi konusu Japonya eğitim sisteminin de önemli sorunlarından birisidir. Pasifik savaşı ile ilgili konulara öğretmenler ağırlık verirken İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa cephesine kısaca değinmektedirler. Bununla beraber Japon anayasasında uluslararası anlaşmazlıklarda güç kullandığı zaman Japon halkının ulusal onur adına her şeyden vazgeçebileceği yazılıdır. Bu anayasal hüküm, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda saldırgan bir devlet karakteri çizdiği ve komşularına acı verdiği gerçeğini Japon öğrencilere anlatmayı zorlaştırmaktadır (Fujioka, 1991-1992: 38). Japon eğitim sisteminin bu sorunu Russell'da açıklamasını bulmaktadır. Zira Russell, savaşlardan söz edilirken, duyguların yenilenle beraber olması gerektiğini savunmuştur. Örneğin İngiliz çocuğuna tarih anlatılırken, Normanların adayı eline geçirdiği 1066'daki Hasting Savaşı'yla başlanmalıdır. Buna ilaveten, savaşların yol açtığı yaralar ve acılar vurgulanmalıdır. Russell, savaş öğretimine şöyle yaklaşmaktadır: “Çocuklara savaş öğretecek olsaydım, savaşları anaokulu çocukları arasındaki kavgalara benzetirdim. Bu yolla çocuklara savaş konusundaki gerçeğin gösterebileceğine ve savaşın budalaca olduğunun anlatılabileceğine inanıyorum.”

Savaş konusu sunulurken kültürler arasındaki örtüşmeler, olumlu gelişmeler ve duygusal benzerlikler de anlatılabilir. Örneğin II. Kılıçarslan'ın Süryani patriği Mihael'e yazdığı mektupta, kazandığı zaferin onun duaları sayesinde mümkün olduğunu söyleyecek kadar tevazu göstermesi bu yargımızı destekleyecek bir örnek olabilir. Bu tür ilişkilerin aktarımı sayesinde, tarih eğitiminde savaş konusunun düşmanlık değil, hoşgörü ve dayanışma bilinci aşılayacağı muhakkaktır. Mustafa Kemal'in, kongreler sürecinde, haksız işgallere karşı silahlı çatışmadan önce protesto mitingleri yapılmasını ve işgal güçlerine telgraflar çekilerek uygulamalarının haksızlığının demokratik yollarla dile getirilmesini istemesi, çözümün savaşla değil, siyasi yollarla sağlanması için başvuru girişimleridir. Londra'da bir müzede yer alan “Vatanseverlik yeterli değildir. Kimseye karşı kin ve nefret de duymamalıyım” sözü



(Aktaran, Üçyiğit, 2008: 274) ile birlikte 20. yüzyılın ve dünya tarihinin en büyük liderlerinden olan Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Yurtta sulh, cihanda sulh*" çağrısı tüm tarih eğitimcileri ve tarih öğretmenlerince ilke edinilmelidir.

### Tartışma ve Sonuç

Buraya kadar anlatılanlar ışığında diyebiliriz ki savaş olgusunun tarih eğitimi de yadsınamaz bir yeri bulunduğu açıktır. Hür düşünen, sağlıklı kararlar verebilen bireyler yetiştirmek için savaşların doğru yöntemlerle anlatılması zorunlu görünmektedir. Çeşitli sakıncalardan ötürü zaman zaman savaş konusunun ders kitaplarından çıkarılmasına dönük girişimler daha büyük sorunlar meydana getirdiği için kitaplar savaş konusunda soyutlanamamıştır. Savaş konusunun eğitim sürecinde ele alınmasına devam edileceği açıktır. Bunun yanında milletler kendileri için dönüm noktası olan savaşları, zaferleri, yenilgileri de gelecek kuşaklara aktaracaklardır. İfade edilmeye çalışılan savaşların anlatılış biçimidir. Savaşlar anlatılırken düşmanlık aşılama ve kaçınılmalıdır. Barış için, barışçı tarih yazımı için savaşları tarih ders kitaplarından çıkarmak insanlığın iyiliğine hizmet etmeyecektir. Tarih biliminin en önemli amacı gerçeklere ulaşmak olduğuna göre, gerçekleri yazmamak ya da görmezden gelmek, hakikate ulaşmak çabasına ters düşmektedir.

Tarih eğitimi ulusal ve evrensel ilkeler açısından değerlendirilmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde terbiye edilmelidir. Bu fikirden yola çıkılarak farklı ülkeler, dinler ve görüşler arasında denge kurulmalıdır (Safran, 2008). Eğitim, savaş ruhunu besleyerek düşmanlık üretme gibi bir misyonu da üstlenmektedir. Bu fikrin gelecekte insanlık idealine hizmet etmeyeceğini bilmez gerekmektedir. Düşmanlığın yerine eğitimin gücünden düşmanlık aşılama faydayı elde etmeliyiz. Öğretmenler ders kitaplarından nefreti çıkarmalı, savaş yücelten sözcük ve ifadeleri ayıklamalı, vatanseverliğin kötüye kullanılmasına izin vermemelidirler. Savaş, insanlığın içgüdüsünden gelen bir nefretin sonucu değildir. Fakat savaşlardan sonra nefret okullarda canlı tutulabilir. Tarih öğretmenleri bu noktada savaşın sonuçsuz bir çaba olduğunu, korkunç olduğunu ve insanlığın savaştan kaçınması gerektiği umudunu öğrencilere aşılamalıdır (Baunmgarten-Prescott, 1928: 312 aktaran Macpail, 1941: 635) Bunun yanında bütün savaşların kötü, bütün barışların iyi olduğu sonucu da çıkmamalıdır. Zira barış olgusu, pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılır. Schmid, negatif barışı uluslararası sistemin kontrolünde olan bir süreç olarak açıklarken; pozitif barışı eşitlik, iyi bir yaşam, en iyi durum olarak izah etmiştir (Schmid, 1968: 223). Yine negatif barış, şiddetin olmaması, pozitif barış ise, huzur dolu bir ortamda insanların etkileşim ve iş birliği içinde bulunması şeklinde tanımlanmıştır (Tabachnick, 1990: 69). Negatif barışın en açık örnekleri Mondros ve Versay Barış (!) antlaşmalarıdır. Nitekim bu antlaşmalardan sonra meydana gelen savaşlar, bunların olumsuzluğunu bütün yönleriyle gözler önüne sermiştir. Bununla beraber barışın gerçekleşmesi için her iki tarafın iyi niyet taşıması, barıştan yana olması gerekir. Hodges'un belirttiği gibi "*Kurt aynı fikirde kaldıkça koyunun vejetaryenliğin faziletlerinden bahsetmesi bir fayda sağlamaz*" (Hodges, 1916: 19).

İnsanlığın yaşadığı çok acı savaş tecrübelerine rağmen, insanlığın savaşı bir dünya için umudu vardır. Dünyanın savaş yaşadığı dönemler olduğu gibi barış dolu onlarca yıl geçirdiği dönemler de yaşanmıştır. O yüzden barışa ulaşma hedefi bir ütopya değildir (Page, 2000: 441). Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği "*Yurtta barış ve dünyada barış*" ilkesini gerçekleştirmek eğitimin en büyük amaçlarından birisi olmalıdır. Tekeli ise barış için barışçı tarih yazımının önemine dikkat çekmiştir. Barışçı tarih yazımı doğmaları karşı çıkmalı, toplumlar arasında üstünlük iddialarını reddedilmeli ve empati kurma özelliğine sahip olabilmelidir (Tekeli, 2007:156). Barışa ulaşmak için ders kitapları savaşçıların zaferlerini kutlamaktan vazgeçmeli, bilim kitapları güçlünlüğün güçsüzü ezdiği doğal sistemi savunan görüşleri cesaretlendirmekten vazgeçmelidir. (Harris, 2010: 1999). Öğretmenler, öğrencilerin farklı perspektifleri görmelerine yardımcı olmalı tarih biliminin barışa hizmet edebileceği fikrine de benimsemelidirler.

### Kaynakça

- Adivar, Adnan. (2003). **Denemeler**, Epos, Derleyen. Remzi Demir, Ankara.
- Akad, Mehmet Tanju (2011). **20. Yüzyıl Savaşları**, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Akad, Mahmet Tanju (2011). **Modern Savaşın Temel Kavramları**, KitabYayınevi, İstanbul.
- Akçura Yusuf. (1932). *"Tarih yazmak ve okutmak usullerine dair, Birinci Türk Tarih Kongresi"*, **2-11 Temmuz Konferanslar ve Müzakere Zabıtları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 577-607.
- Altunay Refik. (1932). **Fransız Müverrihleri**, Kanaat Kütüphanesi.
- Atatürkçülük**. (1983). Genel Kurmay Basımevi, Ankara
- ATA, B (1999). *"Çanakkale Savaşlarını Nasıl Öğreteceğiz?"*, **Türk Yurdu**, 164, Ankara, 23-29.
- Barton, Keith ve Levstik, Linda. (2008). *"It wasn't a good part of history"*, **Researching History Education**, Routledge, New York and London, 240-272.
- Bayat Mert. (1985). *"Harp ve sulh II"*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 4, Haziran, İstanbul, 59-62.
- Berkes, Niyazi. (1978). **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu Batı, İstanbul.
- Bilgiç, Ayşe (2012). *Nobel Ödülleri, Yenilikçi Tarih Öğretimi Etkinlik Örnekleri*, Harf Eğitim Yayıncılık, 259-271.
- Bruce ve diğerleri (2011). **Dünya Savaş Tarihi (İmparatorluk Çağı) 1776-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Carr William G ve Mallam Mary Louise. (1943). *"Effect of world war on American education"*, **Review on Educational Research**, American Educational Research Association, 13-20, <http://jstor.org/stable/1168806> adresinden 13/05/2010 tarihinde indirilmiştir.
- Clausewitz, Carl Von. (1984). **Harp Üzerine**, Birinci Cilt, Çev. H Fahri Çeliker, Genel Kurmay Basımevi, Ankara.
- Dewey, John. (1918). *"Vocational education in the light of the world war"*, **The Vocational Association of The Middle West**, Bulletin no. 4, January, Chicago.
- Ekiz, Durmuş (2009). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Anı yayıncılık, Ankara.
- Falls, Cyril. (1990). *"The place of war in history"*, **The Place of War in History, an İnaugural Lecture**, A Xerox Company; Michigan.
- Green A Romney. (1937). "Education and war", **Contemporary Review**, 151,(1937:Jan/June), 84-92.
- Harris, Ian. (2010). *"History of peace education"*, **Handbook on Peace Education**, Edited by Gavriel Salomon and Edward Cairns, Psychology Press, 11-20.
- Haldun İbn. (1989). **Mukaddime II**, (çeviren: Zakir Kadiri Urgan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Headlam, J. W. (1918). *"The effect of the war on the teaching of history"*, **History**, Edited by. A.F Pollard, vol. III.IV, April-January, 10-13.
- Hodges, H W. (1916). *"Teaching naval and military history"*, **History**, The quarterly journal of the historical association, edited by A F Pollard, vol, 1-2, April, 1916-January 1918. London, 19-25.
- Kaymaz, Nejat. (1977). *"Türkçü tarih görüşü"*, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ankara. 433-443.
- Maksudî, Sadri. (1932). *"Tarihin amilleri"*, **Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere zabıtları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 577- 602.
- Oruç Şahin (2006). *"İlköğretim okulu ikinci kademede görev yapan tarih öğretmenlerinin savaş konularının öğretimine ilişkin tutumları"*, **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı Tarih Öğretimi Bilim Dalı**, Ankara.

- Oruç, Şahin. (2006). "Ders kitaplarında savaş olgusu", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), Aralık, 9-29.
- Özbaran, Salih. (2003). **Güdümlü Tarih**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Page James S. (2000). "Can History teach us peace", *Peace Review*, 441-448.
- Russell Bertrand. (1984). **Eğitim Üzerine**, (Türkçesi: Nail Bezel), Say yayınları, İstanbul.
- Safran, M ve ATA, B. (1996), "Barışçı tarih eğitimi üzerine çalışmalar; Türkiye'de tarih ders kitaplarında Yunanlılara ilişkin kullanılan dil ve Yunanlılara ilişkin öğrenci görüşleri", *GÜ. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, Ankara, 11-26.
- Safran, M. (2006). Makaleler, **Gazi Kitabevi**, Ankara.
- Safran, Mustafa. (2008). "Türkiye'de tarih eğitimi ve öğretimi", **21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi** ( Editör: Mustafa Safran ve Dursun Dilek), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 13-20.
- Tabachick, B Robert (1990). "Studying Peace in Elementary Schools: Laying a Foundation for the "Peaceable Kingdom", *Theory and Research in Social Education*, Vol XVIII, no:2, 169-173.
- Tekeli, İlhan (2007) *Birlikte yazılan ve öğretilen tarihe doğru*, **Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, İstanbul.
- Temir Ahmet. (1964-1965). "Eski Türk Yazıtlarında Savaş Tasvirleri", **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Sayı 25-36, Yıl 3, 642-646.
- Turan, Osman. (1950). "Milliyet ve İnsanlık Mefkûrelerinin Tarih Tedrisatında Ahenkleştirilmesi" **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, 209-225.
- Turhal, Abdullah. ( 2011). **Ankara 1402, Altar**, Ankara.
- Uşaklı, Ali Bülent (2008). **Savaşın Dönüşümü ve Teknoloji**, Lalezar Kitabevi, Ankara.
- Üçyiğit, Ekrem. (1977). "İlk ve Orta öğrenimde tarih", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ankara, 269-276.
- Yalçınkaya, Haldun (2008). **Savaş**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan (2010). **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Westheimer, Joel. (2009). "Should social studies be patriotic", *Social Education*, 73 (7), 316-320.
- www.tdk.gov.tr.

## HISTORY AND WAR

**Mustafa SAFRAN\***

**Özgür AKTAŞ\*\***

### **Abstract**

There have been many times place of war and importance in history education. Wars have an enormous place in history writing and history teaching. There has been criticism about this enormous place of war in history. According to some opinions social and economic issues have been ignored because of the place of war in history. It has been said that history is not liked and considered boring because of the place of war in history. In addition, writing about war in history leads to harm in a peaceful world. When we evaluate the information in the literature, there have been discussions about war history education going back to the 20th century. There had been some suggestion that war had to be omitted from history but the applications made history boring. Omitting war from history textbooks, or decreasing the proportion of war coverage, did not contribute to peace. It is not a solution to omit war from or decrease the proportion of war coverage in history textbooks. It is important how we describe wars.

**Key Words:** History, History and war, teaching war, objectivity.

\* Prof. Dr. Gazi University Gazi Faculty of Education Department of History Teaching

\*\* Dr. Özgür AKTAŞ, Kafkas University, Faculty of Education